

Første verdenskrig

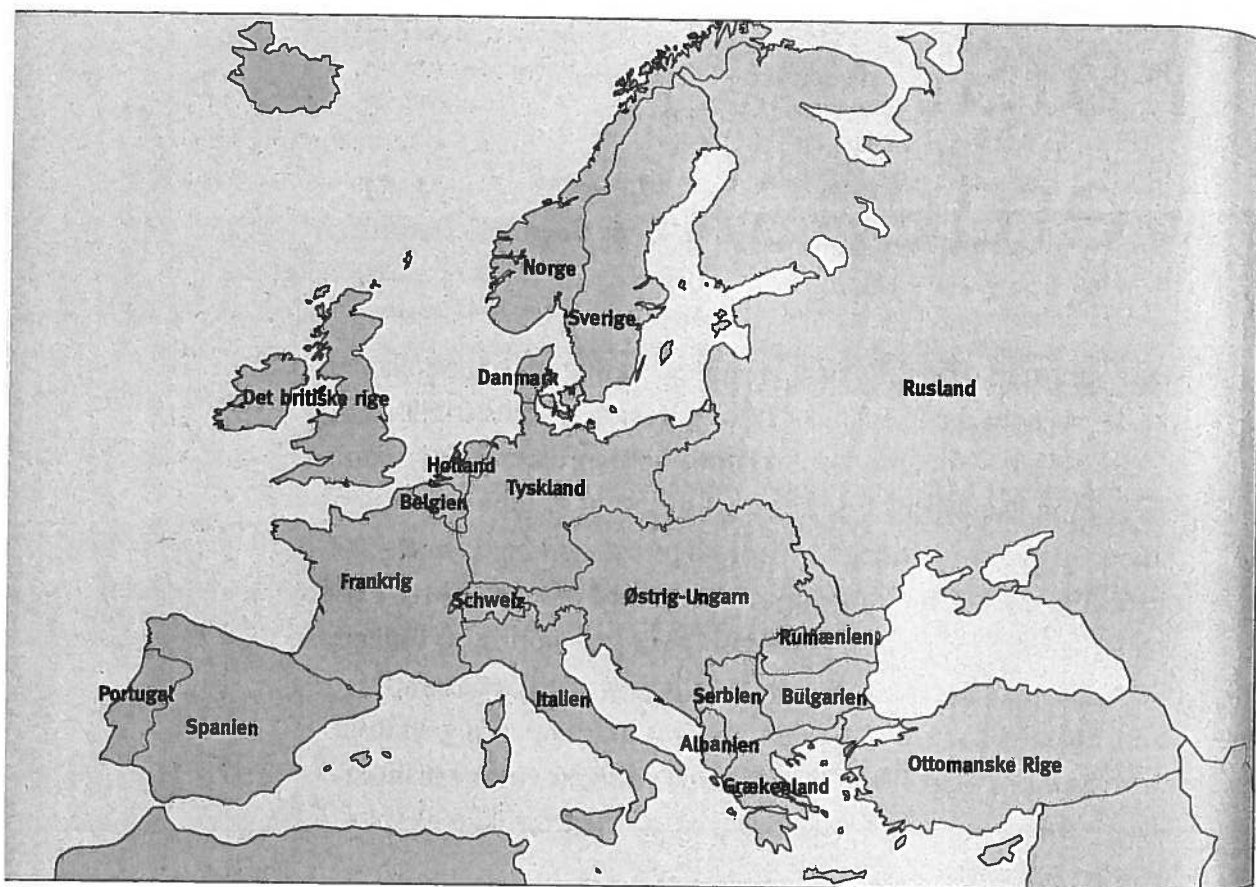
Imperialismen, kapitalismen, demokratiseringen, nationalismen og de voksende socialistiske bevægelser i de industrialiserede lande skabte en masse konfliktstof i verden omkring år 1900. Da Europa var verdens centrum på grund af kolonirigerne, var Europa også brændpunkt for konflikterne, og i 1914 endte det med krig. Første verdenskrig var den hidtil blodigste krig i verdens historie. Inden den sluttede i 1918 var omkring 10 millioner døde på slagmarkerne, og man regner med, at et andet stort antal millioner døde som resultat af krigens følgevirkninger. Visse områder i Nordfrankrig, hvor krigen var mest intens, er stadig spærret fuldstændig af, af frygt for ikke-eksploderede granater.

Ironisk nok mener mange, at krigen var en fejltagelse. Mange af de ledende politikere, som satte krigen i gang, har siden udtalt, at det bare var noget, der kom ud af kontrol, og at det slet ikke havde været deres mening at starte en krig. Historien om den utilsigtede krig fortælles ofte således:

Det gamle Habsburgske rige, Østrig, var en multinational konstruktion, hvor tyskere, ungare, tjekker, slovakker, polakker, ukrainere, slovenere, kroater, italienere og flere andre levede relativt fredeligt sammen under kejserens overhøjhed indtil den franske revolution. Derefter begyndte liberale krav om demokrati at blive

forenet med nationale krav om selvstændighed (se s. 100), og i 1867 havde kejseren været nødt til at give ungarene en vis grad af selvstyre med hovedstad i Budapest. Riget hed derefter "Østrig-Ungarn" og blev kaldt et dobbelt-monarki. Men alle de andre folkeslag ønskede også selvstændighed.

I slutningen af 1800-tallet indlemmede man Bosnien-Herzegovina fra Tyrkiet, hvilket skabte vrede i Serbien, der som en ny ambitiøs og historisk bevidst stat (se s. 103) ønskede et Storserbisk rige som i middelalderen.

I 1914 var den østrigske tronfølger Frans Ferdinand på besøg i Sarajevo, og han og hans kone blev skudt af en serbisk nationalist. Østrig stillede en række krav til Serbien, som serberne ikke alle kunne/ville imødekomme – bl.a. skulle østrigsk politi deltage i opklaringsarbejdet i Serbien – og derefter erklærede Østrig-Ungarn krig.

Selvom der måske ikke i Europa var nogen, der ønskede krig, så var alle forberedt på, at den kunne komme, og de fleste stater havde indgået alliancer med andre stater for at stå bedre i tilfælde af et angreb. Serbien var allieret med Rusland og Rusland med Frankrig og England. Østrig-

Ungarn havde på sin side allieret sig med Tyskland.

I situationen truede Rusland nu Østrig-Ungarn med en krigserklæring, hvorefter Tyskland reagerede. Tysklands mareridt var en krig på 2 fronter, i øst mod Rusland og i vest mod Frankrig. For at undgå det ville man sætte Rusland ud af spillet, før russerne nåede at mobilisere deres enorme hær. Derefter ville man samle sig om krigen mod Frankrig. Tyskerne håbede til det sidste, at England ville holde sig ude af krigen, men forgæves. Englænderne vurderede, at en tysk sejr ville ødelægge magtbalancen på kontinentet og

Europa før 1. verdenskrig.

være en trussel mod selve det engelske imperium.

Tyskland erklærede krig mod Rusland, angreb, men fik aldrig den ønskede sejr. I stedet prøvede tyskerne at gentage krigen mod Frankrig fra 1870-71, hvor man nåede Paris i løbet af kort tid. Men et nyt våben, maskingeværet, forhindrede dette og gav første verdenskrig den helt særlige karakter af morderisk blodbad. Krigen stivnede i en skyttegravskrig, hvor tyskere på den ene side og englændere og franskmænd på den anden havde let ved at forsvare sig, men hvor ethvert angreb kunne slås tilbage. Som modtræk begyndte tyskerne at anvende giftgas, hvilket modstanderne kopierede – men uden at det skabte et gennembrud.

Først i 1917 kom der bevægelse i stillingerne. Rusland brød sammen, de russiske soldater forlod fronten og gik hjem for at dyrke deres marker. Lenin og bolsjevikkerne overtog magten i landet og sluttede fred med Tyskland, som nu endelig kunne overføre tropperne fra østfronten til kampene i Frankrig. Her stod de imidlertid overfor et nyt våben og en ny fjende. Englænderne havde opfundet kampvognen og dermed brudt maskingeværets dominans på slagmarken. Kun et præcist skud med en stor kanon kunne standse en kampvogn. Samtidig havde USA meldt sig i krigen mod tyskerne. Fri-ske amerikanske tropper og amerikansk artilleri med længere rækkevidde end tyskernes afgjorde krigen på vestfronten. Tyskerne opgav i sommeren 1918.

Kunne krigen været undgået?

Ja, siger mange. Hvis Tyskland bare havde ladet Rusland, Østrig-Ungarn og Serbien klare deres små problemer, var der aldrig kommet en stor-krig.

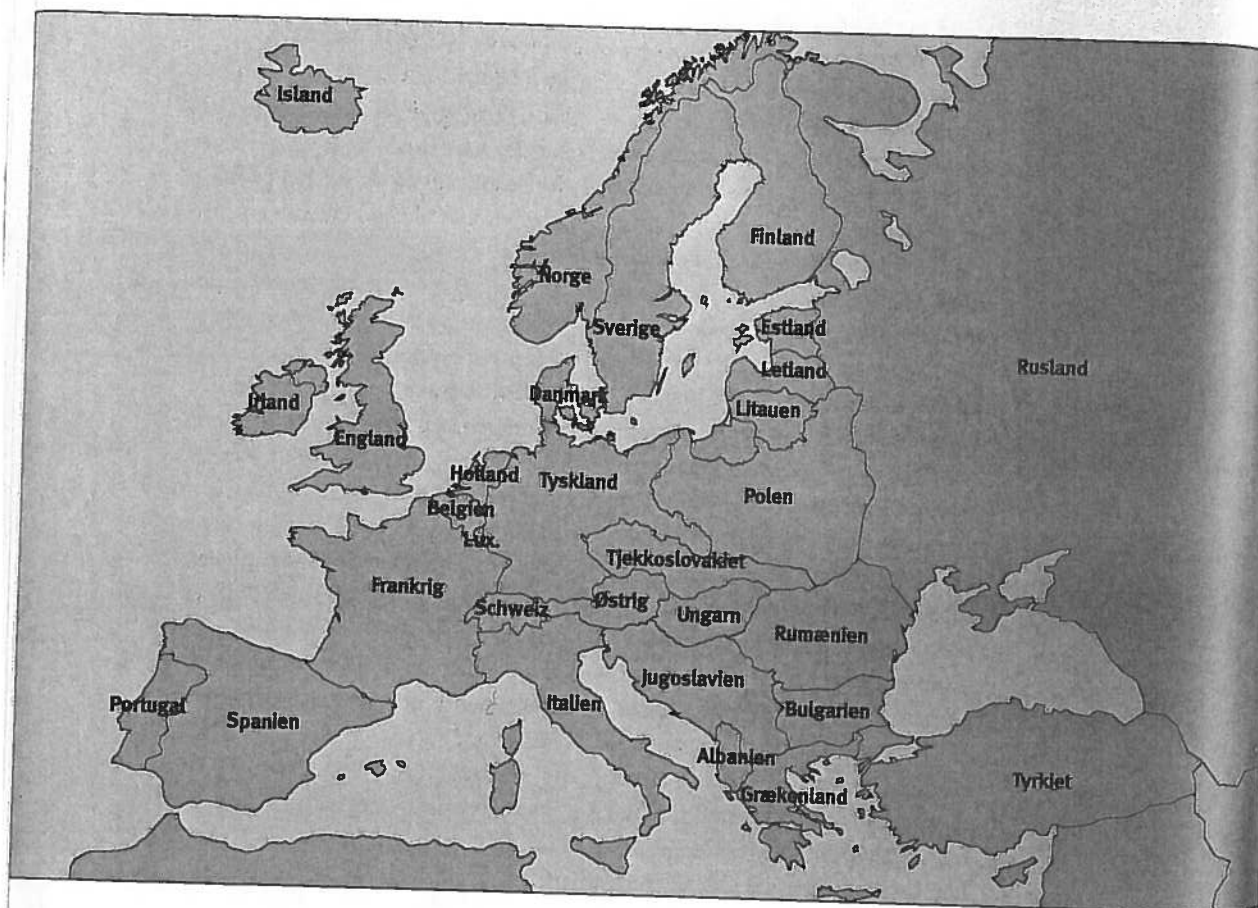
Nej, siger andre, og peger på de store strukturelle problemer, som prægede verdenssamfundet. Lederen af den russiske revolution, Lenin, forklarede i 1916, i bogen "Imperialismen", krigen med konkurrencen mellem de store virksomheder. Kampen om råvarer, markeder og ekspansionsmuligheder havde ført til en alliance mellem virksomheder og stater. Først havde de delt verden mellem sig, og da der ikke var mere at dele, måtte det nødvendigvis komme til krig.

Atter andre lægger vægt på "det demokratiske underskud" i en række af deltagerstaterne, først og fremmest Tyskland, Rusland og Østrig-Ungarn. I disse lande, hvoraf Tyskland var det vigtigste, var regentens prestige og indflydelse alt for stor og de demokratiske kræfter alt for svage. Ingen kunne standse den tyske kejser, da han fik den idé, at han ville føre krig.

Endelig påpeger andre, at de nationale konflikter i Europa var eksplosive. Alt for mange mennesker levede i stater som de ikke kunne identificere sig med. En stat som Østrig-Ungarn måtte opløses i mindre enheder.

Fredsslutningen

Forklaringerne på 1. verdenskrig afspejler hver for sig et bud på en løs-

Europa efter 1. verdenskrig.

ning. Afskaf imperialismen og gennemfør en socialistisk verdensrevolution; udbred demokratiet eller tag den nationale samhørighed alvorligt. Disse tre forklaringer og løsninger hører hver for sig hjemme i de tre politiske hovedstrømninger i 1900-tallet.

Den russiske revolution

Lenin, den russiske revolution og den kommunistiske verdensbevægelse stod for én forklaring på krigen og en løsning: Afskaf imperialismen og kapitalisme, så vil freden brede sig over verden.

Lenin havde allerede i 1902 brudt med det russiske socialdemokrati, fordi han syntes, at partiet var for passivt. Verden ville aldrig forandre sig, hvis de mennesker, som havde de rigtige ideer, satte sig ned og ventede på, at historien af sig selv skulle virkeliggøre ideerne. Chansen for at realisere de socialistiske ideer så Lenin i sommeren/efteråret 1917. Rusland var ødelagt af tre års krig. Soldaterne og arbejderne på de store fabrikker i Moskva og St. Petersburg var parate til at følge hvem som helst, der ville afslutte krigen. Det ville Lenin, Trotskij, Stalin og de andre kommunistiske ledere og i oktober 1917 fik de magten efter et kup. De sluttede

fred med Tyskland og vandt en tre år lang borgerkrig mod tilhængere af zarstyret og borgerlige demokrater. I 1920 havde de fuld kontrol over Rusland og gik i gang med de revolutionære forandringer. Den private ejendomsret til produktionsmidlerne blev afskaffet. Magten overgik til såkaldte råd, "sovjetter" på russisk, som både styrede produktionen og sendte repræsentanter til de politiske organer i regionerne og i Moskva. En ensartet aflønning og kvinders ligestilling på arbejdsmarkedet, i familierne og det politiske liv blev gennemført eller i det mindste tilstræbt.

Men man gjorde sig ingen illusioner. Det ideelle samfund stod ikke lige for døren. Først med en verdensrevolution, hvor det især var vigtigt at få de mere industrialiserede lande med, ville man nærme sig kommunistiske tilstande. For at arbejde for det, samlede man alle kommunistiske partier verden over i "Komintern" – "Kommunistisk Internationale" – og for at lede kampen gav man Sovjetunionens Kommunistiske Parti en førende rolle såvel i Komintern som i det opbyggende arbejde internt i Sovjetunionen. SUKP blev det eneste tilladte parti i Sovjetunionen.

I de første år efter 1. verdenskrig var Komintern aktiv i flere lande. Man håbede i kølvandet på krigen at kunne gennemføre flere revolutioner. I Tyskland og Norditalien var der omfattende arbejderopstande. I Tyskland faktisk et seriøst forsøg på revolution i 1919, men ingen steder havde man succes. Sovjetunionen stod alene.

Den russiske revolution, Sovjetunionens eksistens, Kominterns ar-

bejde og arbejderbevægelsernes stadige vækst i de industrialiserede lande sendte dønninger af angst og eftertanke ind over de andre store som små lande. Det gjaldt om at finde alternativer til den kommunistiske vision.

Wilsons 14 punkter

USA's præsident W. Wilson var på banen allerede i forbindelse med USA's deltagelse i krigen. I sine "14 punkter" fra foråret 1918 formulerede han USA's mål med krigsdeltagelsen. De var et amerikansk bud på fremtiden og samtidig en placering af ansvaret for 1. verdenskrig. Wilson talte for demokrati, folkenes selvbestemmelsesret og en international organisation, som kunne sikre freden. Stort set en gentagelse af de idealer, som USA var blevet grundlagt på.

Wilsons punkter fik stor indflydelse på fredsslutningen efter krigen. Først og fremmest gennem opløsning af den multinationale stat Østrig-Ungarn. I stedet opstod staterne Østrig, Ungarn, Tjekkoslovakiet og Polen. Polen fik sine største landområder fra Tyskland og Rusland. Serbien voksede og blev til en ny multinational stat, Jugoslavien. Rumænien fik forøget sit landområde betydeligt, og Italien fik Sydtyrol som belønning for at have kæmpet på sejrherrenes side. Finland blev en selvstændig stat efter 1. verdenskrig.

Den samme "nationernes selvbestemmelsespolitik" forsøgte man at gennemføre overfor Tyrkiet, som havde været på tabernes side i krigen. Tyrkiet blev indskrænket til kun at

omfatte Lilleasien. Alle tyrkernes tidligere besiddelser blev skilt fra, men de arabiske lande fik ikke selvstændighed. De blev underlagt engelsk og fransk overhøjhed, så folkenes selvbestemmelsesret strakte ikke i fredsforhandlingerne ud over Europa.

Forklaringen var, at England og Frankrig ikke ønskede stater, som kunne inspirere deres kolonier til at arbejde for selvstændighed. Wilsons program havde støtte fra de to europæiske sejrherre, så længe det drejede sig om at holde Sovjetunionen stangen, men ikke når programmet kunne opfattes som en trussel mod deres egne interesser. Det er bemærkelsesværdigt, at hverken England eller Frankrig var i stand til at formulere en vision for verdens fremtid efter 1. verdenskrig. Det kan man opfatte som et af de første tegn på, at Europa var ved at miste den førerposition, som man havde haft siden opdagelserne i 1500-tallet.

Versaillestraktaten

Den vigtigste fredstraktat, der skulle indgås efter krigen, var med Tyskland. Her slog Wilsons forhandlingsevner slet ikke til, han blev løbet over ende af de engelske og især de franske forhandlere.

Tyskerne havde forventet en mild fred. Især fordi man havde afsat kejseren og indført et republikansk, demokratisk styre, ledet af socialdemokratiet, som oven i købet havde nedkæmpet det kommunistiske revolutionsforsøg i 1919 – mens man forhandlede freden i Versailles uden for Paris. Og tyskerne stolede på Wilson.

I stedet fik man en fred, som gav Tyskland hele skylden for krigen og derfor pålagde landet at betale meget store krigsskadeserstatninger til sejrherrenerne. Mange økonomer tog afstand fra disse erstatningskrav, som først og fremmest Frankrig stod bag (hævn for krigen i 1870-71?). Man kunne regne ud, at Tyskland kun kunne betale, hvis man både fik fri adgang til de europæiske markeder og samtidig holdt befolkningens levestandard tæt på et eksistensminimum. Altså, påpegede økonomerne, lagde fredsftalen i virkeligheden op til at ødelægge hele Europas økonomi.

Hertil kom, at Tyskland skulle afstå Elsass og Lothringen til Frankrig, de østlige provinser til Polen og dele af Slesvig til Danmark. Samt at det tyske militær skulle holdes nede på et minimum.

Fredsftalen, som Tyskland blev tvunget til at skrive under på, var også gift for det skrøbelige tyske demokrati og for socialdemokratiet, som havde påtaget sig ansvaret for landet efter kejseren og efter krigen. Alle andre fik nemlig travlt med at fraskrive sig ansvaret for det tyske nederlag og for freden. Især var det vigtigt, at de generaler, som reelt havde givet op i sommeren 1918, nu hævdede at nederlaget skyldtes "hjemmefronten". Hæren – påstod de to tyske krigshelte, generalerne Ludendorff og Hindenburg – var aldrig slået, men var blevet snigløbet af de nye demokratiske magthavere i Berlin (dvs. socialdemokraterne). Denne "dolkestødslegende" blev senere en del af nazisternes propaganda mod demokrati og socialisme.